

БОЛНИЦА МАНАСТИРА СВЕТИ РОМАН

Неда Илић¹, Небојша Ј. Јовић²

¹ Клиника за ментално здравље, Ниш

² Клиника за неурологију и психијатрију за децу и омладину,
Медицински факултет, Универзитет у Београду

Сажетак

Манастирске болнице у којима су лечени душевно оболели постојале су уз неколико српских средњовековних манастира (Хиландар, Високи Дечани, Свети Роман, Свети Прохор Пчињски). Једна од најстаријих на нашим просторима била је при манастиру Свети Роман код Ђуниса (9–14. век). О Св. Роману нема изворних историјских података. Претпоставља се да је монах Роман као ученик и следбеник Охридске школе дошао у Поморавље са својим „братом“ Нестором, у 9. веку, да „разумљивим језиком учвршћује хришћанство у народу“. Према другом мишљењу, Свети Роман је живео у 14. веку, као један од неколико монаха званих *Синаити* (*Исихасту*).

Према предању, цркву је обновио српски кнез Лазар Хребељановић 1377. године. Озбиљно је страдала под Турцима, а обновљена је крајем 18. века.

Болница у манастиру Свети Роман вековима је била активна. У једној хиландарској повељи постоји податак да осам година пре Косовске битке у овом манастиру постоји болница за душевне болеснике (*сумашедше*), који су држани и лечени дијетом, молитвама и „ношењем крста“. За време ропства под Турцима, током Првог српског устанка и српско-турског рата 1876–77, манастир је подржавао устанике и војску са оближњих бојишта. Током Првог светског рата овај манастир је био уточиште за преко стотину ратне сирочади из београдског дома *Свете Јелене* и ћићевачког дома, која су ту васпитавана, школована и лечена.

Гробница Светог Романа (*Лазарома*) налази се у јужном део храма. У њу су увођени тешки болесници да преседе или преспавају на каменом поду. У приземљу манастирског звоника су одаје у којима су боравили тежи умоболни, уз строги пост и свакодневне молитве, да би кући одлазили „оздрављени и исцељени“. Снажно је народно веровање да Свети

Роман помаже „беснима“ и онима „којима се ум напрасно помрачи“ и враћа им свест.

Кључне речи: Свети Роман, манастирска болница, душевни болесници

Увод

Манастир Светог Романа један је од најстаријих манастира у Србији. Налази се у лепој и шумовитој ували између Ражња и Ђуниса, на почетку Сталаћке клисуре, на десној обали Јужне Мораве. Црква је посвећена празнику Благовести Пресвете Богородице. У његовој близини налазе се манастири: Богородица Ђуниска, Наупаре, Липовац и Мрзеница.

Најстарије помињање светороманског манастира, под називом *Сфентеромон*, сачувано је у хрисовуљи коју је византијски цар Василије II, после победе над Самуилом 1019. године, дао Јовану, тадашњем Охридском архиепископу. Хрисовуља је поновљена 1020. године. Назив у поменутој хрисовуљи је име манастира Свети Роман, транскрибовано на грчки језик [1]. То би значило да је овај манастир саграђен бар два века пре манастира подигнутих у време Немањића.

Манастир Свети Роман налази се у непосредној близини тзв. „Мојсињске Свете Горе“ на којој се, према последњим истраживањима, налазе остаци 70 цркава и црквишта из 14. и 15. века и где се у време кнеза Лазара, према народном предању, ништа није могло чути до „брујање звона и појање светих калуђера“ [2–4]. Ипак, манастир Свети Роман не припада тој групи цркава, већ посебној, много старијој, коју чине црква Светог Нестора изнад села Витковца, и црква Светог Стефана Озренског изнад Алексинца.

Узимајући у обзир да се манастир у Василијевој хрисовуљи помиње као већ познато, живо, изграђено место, уз које је вероватно постојало и насеље, постанак светороманског манастира треба датирати у време много старије од српске средњевијековне државе. Живот и дело Светог Романа могао би се сместити у другу половину 9. века (850. год.) или почетак 10. века, што је време ширења словенске писмености из Охридске школе Светог Климента. Међу првим Климентовим ученицима који су из Охридске школе послати у Србију да шире хришћанство у народу служећи у црквама (међу којима су били и наши калуђери – црнорисци, касније светитељи: Прохор Пчињски, Гаврило Лесновски, Јоаким Осоговски и Јован Рилски), била су и два брата, Роман и Нестор, послата у Моравску, некадашњу архонтију. Браћа су се настанила и подвизивала на двема обалама Мораве, ширили су хришћанство на словенском језику и просвећивали српски народ тог краја, на местима где се сада налазе њима посвећене цркве [1,4]. Мошти Светог Романа се и данас налазе у гробници испод капеле узидане у манастирски храм.

Историја манастира

Писани извори о старој историји светороманског манастира не постоје, иако се претпоставља да је и у 10. веку било писаних помена о њему [1], јер су глагољске и ћириличке књиге из централних јужнословенских области из 10–12. века, нестале у време византијске владавине Балканом (крајем 12. века). Манастир није обновљен ни у немањихко време. Тек када је Крушевац у 14. веку постао српска престоница, кнез Лазар је манастир обновио 1377. године. У једној хиландарској повељи постоји податак да осам година пре Косовске битке (1381. године) у манастиру Свети Роман постоји болница за душевне болеснике. Ту је била смештена и гарда – коњица цара Лазара, па се отуд овај манастир у старо време звао „Конички“ или „Коњица“. У турским пописима се поред имена *Коњице* назива и *Благовештење* [4].

У време турске окупације, као и многи други наши манастири, био је пљачкан, паљен и рушен. Зна се да године 1498. у њему живе два калуђера. У турским пописима манастир се наводи 1516. године, а 1616. године помиње се монах Митрофан из овог манастира. Највећа разарања манастир је доживео у 16. веку и за време аустро-турског рата у 18. веку, када је порушен до темеља. Обновљен је тек 1796. године. Обновио га је Ђорђе Пиле (Пиља) „који је ишао чак у Стамбол, где је за 300 гроша измолио од султана ферман за обнову, пошто је претходно био исцељен од тешке болести над моштима Светог Романа“.

Најстарије податке о историји манастира Свети Роман оставио је Феликс Каниц у књизи „*Србија земља и становништво*“, крајем 19. века. Он бележи да је црква са куполом и полукружним апсидама била разрушена 1448. године, али је 1796. године обновљена и проширена нартексом и додатном изградњом на јужној страни. И он наводи да је кнез Лазар манастир обновио 1377. године [5].

Међутим, бројни су археолози који сматрају да је реч о једној од најстаријих светиња код нас, они време настанка манастира датирају у 9. век [1]. Остаци старих храмова у близини Светог Романа, црква Светог Нестора и црква на гробљу у Ђунису, још су археолошки неистражени.

Манастир овакав какав је данас, подигнут је у током обнове 1796. године. Испод новијих фресака, откривена је представа Поворке архијејеја, што наговештава рад моравских сликара. При последњој обнови 1796. године, стари живопис је прекривен новим, а у гробници је осликана површина изнад врата и у малој апсиди, изнад самог гроба Светога. Током 1938. године целу гробницу је осликао Немања Бркић, академски сликар из Београда.

Манастирску звонару – столп, јединствену грађевину у целом Поморављу, 1852. године подигао је светоромански архмандрит Сава Петровић с југозападне стране цркве у виду четвртасте куле, виша од 12 метара, у три нивоа, сазидане од камена. На звонари су три звона – једно је поклон Милоша Обреновића из 1833. године (исте године када је ражањска нахија припојена Милошевој Србији). На удубљеном зиду с

источне стране ове куле живописан је у великом стасу лик Светог Романа са ореолом око главе, како десном руком држи штаку, а левом табак хартије на коме пише „*Братије мир и љубав междy собоју имјeјте*“ [1–4].

Култ светитеља

У нашој црквено-историјској литератури не постоји сагласност о томе када је живео и делао Преподобни Роман Ђуниски и Моравски.

Према једном мишљењу, Свети Роман је један од монаха *Синаита*, који су у време кнеза Лазара, због историјских прилика, побегли са Истока и са Свете Горе, и настанили се у Србији, од Јужне Мораве до Дунава, где су у 14. веку развили духовни и културни полет [7,10], а сличног је мишљења и С. Новаковић, који сматра да назив *Сфентеромон* у хрисовуљи из 1019. године означава Смедерево (изграђено 1430. године) [8]. Прихватање овог мишљења смешта изградњу светороманске цркве у 14. век.

Према другом мишљењу, Свети Роман је један од ученика Светог Климента из 9. века [1]. Над његовим гробом је подигнут манастир који је по свецу и добио име, а које су Грци записали као *Сфентеромон*. Са овим се слагао и Свети Николај Велимировић, који је више пута боравио у светороманском манастиру и написао и *Службу* овом Божијем угоднику, називајући га *Роман Моравски*: „Молитвама његовим слепи виде, глуви чују, хроми ходе, опседнути злим демонима очишћују се...“ Поједини аутори запажају да јужни параклис светороманског храма типски веома личи на цркву Светог Архангела код Охрида, задужбину Светог Наума, која датира из периода око 900. године и тиме подржавају ово мишљење.

У литератури се наводе и друге претпоставке о пореклу Св. Романа. По једној од њих, он је принц из династије Бранковића, син севастократора Бранка Младеновића (брата Вука Бранковића), који се замонашио, добивши име Роман, под којим се помиње у братству манастира Хиландара 1365. године. Из Хиландара се вратио у завичај, на позив цара Лазара, који му је ту сазидао манастир [3].

Велико молитвено поштовање према овом светитељу огледа се и у придеву *тежак*, који му је народ дао нарочито зато што „он може измолити у Бога исцељење сваке, па и најтеже душевне болести (бесомучност)“, али и зато што је Свети Роман чувен као строг и правичан светитељ [9].

Иако је чудотворна моћ овог светитеља позната у народу вековима, *Службу (Канон)* Преподобном Роману Ђуниском написао је тек 1930. године владика Николај Велимировић, боравећи у овом манастиру [10], а у Календар Светих Цркве Божије, Свети Роман је званично унет 1965. године, под датумом 29./16. август, на иницијативу схиигумана Доментијана Радовановића, духовника овог манастира.

Манастирска болница

У бурној српској историји, током које је манастир више пута рушен и спаљиван, уништене су све манастирске књиге и летописи, па су тиме изгубљени записи светороманских калуђера из прошлих времена о чудесним исцељењима над гробом Светога и неки од њих су се задржали само у усменом предању. Међутим, познато је да је столећима, од оснивања манастира, била активна болница у манастиру Свети Роман [9]. Од ове болнице остали су само темељи. Службу у болници вршили су калуђери.

Југовић и Марковић [11] наводе да с временом болница у манастиру Св. Роман специјализовала се за лечење болесника који су *сумашедши* (*с-ума-сишавши*). И данас постоји уз цркву звоник, који има у приземљу две просторије, у којима су држани и лечени овакви болесници. Једна одаја била је за лакше, а друга за теже болеснике. Тријажа на лакше и теже болеснике вршена је према понашању болесника: они узнемирени, психомоторно агитирани и насилни, представљали су теже болеснике. Узнемирени болесници држани су везани у ланце. Спутаване се је сматрало обликом лечења, јер се веровало да ће везивањем бити истеран и сам зао дух који је запосео тело болесника. *Сумашедши* су лечени у манастирској болници дијетом и гладовањем. Веровало се да ће, слабећи тело, и сам „нечастиви“ ослабити, па тим пре напустити организам болесног. Као терапија, обавезно су коришћене и молитве, у цркви и на гробници свечевој.

Веселиновић [1] наводи: ... „У тој трокатној звонари (кули) на приземном спрату затварају невољнике (бесне – полуделе људе) које доводе сродници чак и из далеких крајева у манастир на исцељење, јер се гробница Светог Романа прочула надалеко у народу да помаже и лечи такве болесне људе, којима се ум напрасно помрачи. Њих калуђери обично лече свакодневним читањем молитви у цркви и звоњавом звона, потом се наређује да им се не даје никакво пиће, ни мрсна храна, него само парче сува леба и воде, па који је од болесника много немиран, они га затварају у ову звонару. Такво лечење траје обично по 15 и 30 дана, и многи болесници оздраве, свест им се поврати, те оду својим кућама исцељени, али толико уморени и ослабели, да им се ваља доцније чувати од напрезања.“

Не само особе са психичким поремећајима него и људи са нагло насталим поремећајем свести друге природе („којима се напрасно свест помрачи“) укључујући стања која по опису одговарају синкопи, топлотном удару („... и то обично бива лети кад су велике врућине“) довођени су у Свети Роман.

Гробница (*Лазарома*) Светог Романа на источној страни, у угнућу зида, има велик лик Светог Романа, с ореолом око главе. Св. Роман држи у десној руци бројанице, а у левој крст. Са десне му је стране лик Светог Арханђела, а са леве Богородица. Гробница је увек мрачна, те народ улази у њу с упаљеном воштаницом. Тешке болеснике су остављали да

преседе или преспавају на каменом поду гробнице, молећи Бога и Светога Романа за исцељење или да лежећи везани, ту преноће, због уверења да ће болесник у посредном контакту са Свешћем бити излечен [1]. У Светом Роману душевни болесници су лечени и „ношењем крста“. Кад родбина доведе душевног болесника, свештеник му прочита молитву, па му крст замочен у зејтин залепи на чело. Кад изађе из цркве, болесник иде кроз народ, све док траје „Служба Божија“ у манастиру [11].

Манастирска болница радила је активна све до почетка тридесетих година 20. века. Врата звоника била су често даскама поправљана и затварана јер су их оштетили тешки болесници, намеравајући да напусте болницу и лечење.

Одломак из рада Архимандрита светороманског Данила (из 1888. године), ово потврђује: „Манастир је познат као исцелителан, јер се многи болни, који с тврдом вером долазе, од својих невоља спасавају, нарочито пак исцељавају се они који болују од душевне болести... на првој кат манастирске куле два су одељења – једно је на форму цркве намењено за костурницу брацку, но није на то употребљено, а друго је обично, као соба, и ту се по нужди затварају душевни болесници...“ [12].

Исцелитељска моћ Светог Романа појављује се и преко *свете воде* са манастирског извора, у близини улаза у манастир (нарочито за очне болести). Многи бездетни брачни парови моле се над гробом светог Романа.

Бројна су усмена предања о чудесним исцељењима у Светом Роману. Нека од њих забележили су: монограф М. Веселиновић, светоромански јеромонах М. Поповић, протојереј Љ. Петровић, схиархимандрит Г. Димитријевић и други [1-3,9,12,13]:

Између два светска рата у манастир је био доведен на лечење један „сумашедши“ болесник, невероватне физичке снаге (и данас се на врати-ма манастирске звонаре може видети рупа коју је пробио у наступу лудила). Овај болесник је свакодневним молитвама над гробницом Преподобног Романа исцељен, и као такав је отишао своје дому.

Протојереј-ставрофор, парох београдски Љубодраг Петровић, наводи пример једног чудесног исцељења у Светом Роману, коме је присуствовао као седмогодишње дете, 1940. године, на славу Светог Романа, када је у цркву унешен изобличен, рашчупан човек, увезан ланцима и ужадима, извесни Радош, који се одупирао надљудском снагом, а који се, на очевид свих присутних наједном умирио, освестио, устао са места где је лежао – окренут главом према гробници, и изашао из цркве као човек излечен од лудила, пошто му је неколико калуђера прочитало молитве.

Духовник манастира Ралетинац и мисионар Хришћанске заједнице, схиархимандрит Гаврило Димитријевић, 60-их година 20. века у својој књизи *Поучни примери* говори о чудесном исцељењу седмогодишњег детета из Ниша, оболелог у 7. месецу живота од епилепсије, пошто су његови родитељи постили, молили се и причестили у манастиру Свети Роман, по савету тамошњег јеромонаха Николаја.

Исти духовник забележио је и случај излечења одузетости руку, ногу и говорне моћи у занатлије из околине Светог Романа, после 40 дана поста, молитве и причести у манастиру (*после 20 дана могао је да се креће помоћу штапа и да говори, а после 40 дана потпуно је оздравио*) [13].

Запис светороманског монаха Павла Чугаља из 1959. године, о тренутном престанку болова (насталих услед повреде и задобијања ране на глави), пошто се помолио над моштима Светог Романа.

Манастир у ослободилачким борбама

Манастир Свети Роман, са својим калуђерима, имао је важну улогу у ђуниском крају и на подручју читаве Рибарске Реке, почев од своје последње обнове 1796. године. Због сталног присуства и пролазака турске војске, овај крај био је скоро потпуно остао без храмова и свештеника (1815. године поред Светог Романа, постојао је још само манастир Кожетин, обновљен 1803. године; тек је архимандрит Сава Петровић 1835. обновио и манастир Наупаре).

Манастир Свети Роман, на само 5 км од Делиграда, у време Првог српског устанка, служио је устаницима и војсци за сваку врсту подршке. Веселиновић [1] бележи да је било више калуђера који су примали рањене ратнике са делиградских шанчева, неговали их и хранили у манастирским коначима. Тамо су прихватани српски јунаци – Јован Курсула, Петар Добрњац и капетан Вучо Жикић, који је ту и умро на Васкрс 14. априла 1807. године. Рањени капетан Жика, који је основао делиградска утврђења, са Делиграда, на велику суботу, однешен је у манастир Св. Романа. Тражено млеко није добио „јербо је пост“ а на први дан Ускрса је умро [14].

Већина рањеника из оба устанка лечила се код својих кућа. Народни хирурзи (видари, ранари) дали су велики допринос у збрињавању повређених у српским устанцима у условима независне војне санитарске службе. Неки рањеници су лечени и у манастирима, као што је Тодор Војиновић, јунак Првог устанка, тешко рањен у кук и излечен у манастиру Радовишници [14].

За време Првог српског устанка, светоромански калуђер Мелхиседек вршио је дужност војног свештеника на делиградским шанчевима све до 1813. године. У историји Другог српског устанка у овоме крају остаће упамћен и светоромански архимандрит Сава Петровић.

За време српско-турског рата 1876–77. године у цркву Светог Романа ударила је граната са Ђуниског виси. У боју код Горњег Адровца погинуо је руски племић, пуковник добровољац Николај Рајевски, чије је тело одмах пренето у Свети Роман, где је опело одржао архимандрит Атанасије Радовановић, и тамо је сахрањено. Првобитни гроб је и данас на истом месту, а у њему је после балсамовања, које је уследило неколико дана после смрти, остало сахрањено срце пуковника Рајевског а тело је пренето у Русију. На месту његове погибије у Горњем Адровцу, потомци

Рајевских подигли су 1903. године спомен-храм Свете Тројице, који је од 1998. године метох манастира Свети Роман [15].

Из преписке игумана манастира Лепавина, Михаила Поповића упућене г. Жики Станковићу, протојереју-ставрофору у Нишу, године 1938. сазнајемо: „Током ратних година 1914–1918, Свети Роман је био уточиште за преко стотину деце – ратне сирочади из београдског дома *Свете Јелене* и ћићевачког дома, смештених у манастирском конаку одлуком владике нишког Доситеја, заједно са управитељицом дома, две учитељице и служитељима. Прве године рата, децу су у манастиру лечили лекари из наших и руских војних мисија, а неколико пута их је обишао и лични лекар краља Петра Првог. Када је 1915. године, пред наступањем непријатеља, цео домски персонал напустио манастир, сва ова деца, од једне до 15 година, педесетак мушког и педесетак женског пола, остала су на старање и чување само двојици 25-годишњих светороманских јеромонаха, старешини Михаилу Поповићу и оцу Мојсеју Бранковићу. Калуђери су ову децу хранили, одевали, васпитавали и подучавали, у потпуности их обскрбљујући хлебом, одећом и обућом. Четрдесетак деце је дочекало ослобођење у манастиру, а потом су враћена у Београд, на школовање и занате. Заиста, без апсолутне монашке послушности своје владици и благодатне помоћи Светог Романа, овако тежак хришћански и национални крст не би могао изнети ни већи број људи, а камоли двојица младих и старању невичних монаха (за чије време је од дифтерије, шарлаха, тифуса и туберкулозе умрло укупно мање деце него за првих годину дана окупације, док су их лечили лекари, укључујући и краљевог)“ [1].

Литература

1. Веселиновић МВ. Свети Роман. Ниш: Св. Цар Константин; 1939.
2. Вукадинов Н. Култ светитеља. У: Свети Роман, Светитељ, Историја манастира. Манастир Свети Роман, Београд: Милтин; 2005. стр. 19–36.
3. Бураков Х. Н. О манастиру Светог Романа – кратка историја. Српски православни манастир Свети Роман код Ђуниса. Крушевац; 2009.
4. Думић О, Ђокић Н, Стевић М. Тиховање Романа Синаита или Манастир Свети Роман. Историјски Архив Крушевца, Крушевац; 2006: 26–33, 54–65, 107–9.
5. Каниц Ф. Србија – земља и становништво. Књига 2. Београд: Српска књижевна задруга – Рад; 1986.
6. Марковић В. Православни манастири у средњовековној Србији. *Ars libri*; Београд: 2002.
7. Радовић А. Синаити и њихов значај у животу Србије, Св. Симеон Мироточиви. Врњачка Бања, 1993.

8. Новаковић С. Охридска архиепископија у почетку XI века. Глас Српске Краљевске Академије LXXVI, Други разред 46., Београд, 1908, (1-62) стр. 6, 38.
9. Живић М, Живић М. Исцелитељска моћ Светог Романа. Acta medica Medianaе 2006; 45 (4): 41-2.
10. Велимировић Николај. Охридски пролог. Београд: Српска Патријаршија; 1991.
11. Југовић МР, Марковић РЖ. Ражањ – Станица на путу *via militaris*. Општина Ражањ, Крушевац; 1977. стр. 15, 85, 88, 118.
12. Данило (архимандрит). Манастир Свети Роман. Црквени гласник 1888/11.
13. Димитријевић Г. Поучни примери. Православна хришћанска заједница, Крагујевац; 1980.
14. Игњатовић М. Збрињавање рањеника у Првом српском устанку. Пешчаник 2004 (2); 2: 99-109.
15. Шемјакин А. Ново о пуковнику Рајевском (Између два издања Смрти грофа Вронског). У: Делиград од устанка ка независности 1806-1876. Београд: Институт за новију историју Србије. 2007, стр. 263-72.